

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В БОРОТБІ З КРАДІЖКАМИ МАЙНА

У статті досліджуються окремі причини, що викривляють та зменшують практичний ефект кримінально-правової політики держави у сфері боротьби з крадіжками майна. Пропонуються окремі організаційно-правові заходи щодо вдосконалення кримінально-правової боротьби з крадіжками.

Сучасне економічне становище України викликає занепокоєння у більшості населення нашої держави, яка на порозі XXI століття опинилась у дуже схожих економічних умовах з 20—30-ми роками цього століття. Але ситуація ускладнюється тим, що нашому суспільству під час панування радянської влади були нав'язані такі неприродні заходи, як заперечення Бога, приватної власності. Про це також свідчить опитування працівників міліції. Так, 26,5 % респондентів вважають, що у населення виробився принцип: "все, що погано лежить, то моє", 53,5 % опитаних вказали, що частково це твердження є правильним. Тому той рівень корисливої злочинності, який різко пішов угору в Україні, вже не можна ні приховати, ні ліквідувати (як проголошувалось раніше), а також не можна не помічати.

Кримінально-правова політика радянської держави мала більш каральний характер, що небезпідставно викривляло її в очах громадян [1; С 19]. Це також посилювалось штучною латентністю цього явища. В кримінальному законодавстві ця "політика" проявлялась таким чином:

- у появі нових видів крадіжок (криміналізація фабричних крадіжок та ін.);
- у розширенні кола суб'єктів, до яких можливе застосування кримінальної відповідальності за крадіжку (зниження віку, з якого настає кримінальна відповідальність, до 12 років);
- у посиленні розмірів санкцій кримінально-правових норм (позбавлення волі до 25 років, смертна кара).

У практиці застосування кримінального законодавства також переважали каральні тенденції викривленої кримінально-правової політики, а саме:

- введення надзвичайних судів та особливої скороченої процедури прийняття судових рішень;
- застосування більш суворих строків покарання та обов'язкова конфіскація майна;
- в антигуманному поводженні з осудженими і відсутністю дійових виховних та виправних заходів з боку пенітенціарних органів, що сприяло появі особливої ("радянської") кримінальної субкультури;
- перевагою різних нормативних актів над кримінальним законодавством.

Слід звернути увагу на той факт, що рівень крадіжок в період з 1972—1988 рр. був відносно стабільний (1974—1978, 1980—1982, 1983—1985) [2; С 248]. Починаючи з 1986 року, намітилась тенденція зростання цього явища. Безумовно, жорстокість законодавства, а також штучна латентність крадіжок призвела до того, що з 1972—1989 рр. ці посягання в середньому займали тільки 26,4 % від усієї злочинності [3; С 150—152]. Порівняємо це з даними ООН щодо цього виду злочину в інших країнах.

Так, із висновків чотирьох оглядів ООН з питання про тенденції в області злочинності та функціонування систем кримінального судочинства випливає, що крадіжки займають від усієї злочинності 70 % в країнах, що розвиваються, та 80 % — у розвинутих [2; С 248].

За останні десять років в Україні відсоток крадіжок у загальному обсязі злочинів значно зріс і вже реальніше показує дійсний стан справ. Враховуючи це, слушним є домінуюча позиція (58 %) опитаних практичних працівників щодо неспроможності існуючої кримінально-правової політики держави у сфері боротьби з крадіжками.

Причини такого становища загальновідомі: це і зниження життєвого рівня більшості населення, безробіття, майнове розшарування населення, зниження авторитету влади і послаблення роботи правоохоронних органів, високий рівень тривожності населення та пасивна позиція більшості громадян до злочинів, які безпосередньо не стосуються їх особисто. Експертне опитування визначило, окрім вказаних, і такі причини, як зневіра населення в роботі ОВС (50,5 %), недосконалість системи реєстрації крадіжок (29 %). Про це також свідчать анонімні опитування громадян [4; С. 4].

На жаль, одним з факторів недостатньої і не завжди ефективною роботи правоохоронних органів є проблеми в застосуванні кримінального закону (див. рисі).

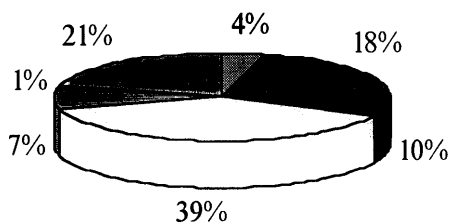
Про недостатність кримінально-правових та інших заходів боротьби з крадіжками свідчить також те, що значний відсоток респондентів ставиться з сумнівом до охорони державою власних прав та інтересів. Так, 8,5 % опитаних практичних співробітників міліції вказали, що при викраденні у них майна, вони не звернуться за допомогою до правоохоронних органів, 28 % — звернуться, якщо будуть впевнені в результатах пошукових заходів. Що вже казати про інших громадян нашої держави...

Таке становище підтверджує і проведений аналіз 240 кримінальних справ.

Так, довіра потерпілих до правоохоронних органів складається, по-перше, з дотримання відшкодування заподіяних збитків, а вже, по-дру-

ге, в покаранні злочинця. Тому з'ясуємо, як було відшкодовано збитки потерпілому в розглянутих кримінальних справах. У 44,6 % кримінальних справ посягання фактично не досягло своєї мети, оскільки особу було затримано під час замаху, або через нетривалий час після його вчинення — викрадені речі були повернуті потерпілому. В 36,7 % справ було заявлено позови на відшкодування заподіяних збитків. Тобто, ми бачимо, що в 18,7 % справ особа навіть не заявила позов про відшкодування. В чому ж річ? Аналіз кримінальних справ показав, що цей відсоток складається з таких показників, як в 10,8 % справ особі до обговорення справи у суді було відшкодовано збитки, а в 7,5 % — це відбулось лише частково. В 23,8 % справ особа до обговорення справи у суді не відшкодувала заподіяних збитків. Можна також навести типовий приклад із слідчо-судової практики: у 1998 році було прийнято судові рішення з 14 кримінальних справ, які були порушені за викрадення культурних та історичних цінностей. Загальна сума збитків склала 57975 грн., а відшкодовано було тільки 3093 грн. (5,3 % від усієї шкоди) [5; С. 361]. Тобто вже лише ці показники свідчать про недостатній рівень відшкодування винними збитків від вчиненого злочину.

Викликає інтерес той факт, що при аналізі 240 кримінальних справ ми зустрілись тільки з двома позовами про відшкодування моральної шкоди, які були задоволені. Зрозуміло, що потерпілі мають сумнів про відшкодування їм хоча б майнових збитків, тому позови про відшкоду-

- ☒ Перекваліфікація судом злочину на більш тяжкий та передача кримінальної справи на додаткове розслідування.
- ☒ Помилки при встановленні пом'якшуючих та обтяжуючих обставин.
- ☒ Перекваліфікація злочину касаційною інстанцією на м'якший або зменшення строку покарання.
- ☐ Помилкова кваліфікація дії злочинця.
- ☒ Недоведеність вини особи, розміри шкоди.
- ☒ Виправдання особи.
- ☒ Перекваліфікація судом злочину на м'якший.

Мал. 1. Вади під час розслідування та винесення судового рішення в проаналізованих 240 кримінальних справах (ст.ст. 81, 86—1, 140 КК України).

вання моральної шкоди в судово-слідчій практиці майже не зустрічаються. Проведені за кордоном наукові дослідження свідчать про те, що третина потерпілих, особливо це стосується людей похилого віку, після крадіжки страждають від тривалих депресій та інших психічних розладів [6; С. 9]. Тому слідчий під час проведення досудового слідства мусить запитати потерпілого (потім внести це у відповідні процесуальні документи), чи не завдано крадіжкою йому не тільки майнової, а й моральної шкоди. Безумовно, виникне питання про розмір такої шкоди. На нашу думку, щоб не робити потерпілого ще раз потерпілим, а це може статись, коли особа плататиме за встановлення моральної шкоди під час судово-психіатричної експертизи, необхідно суду під час розгляду справи визначитись з остаточним розміром шкоди. Якщо виникатимуть певні претензії чи скарги як у потерпілого, так і у винної особи щодо розміру шкоди, то це питання може бути вирішено в порядку цивільно-го судочинства.

На процес відшкодування збитків безпосередньо впливає інтенсивність застосування конфіскації майна. В 65,8 % розглянутих справ було застосовано таке додаткове покарання, як конфіскація майна. На жаль, до призначення такого додаткового покарання суди підходять досить "формально". Слід зауважити, що свою позицію вони здебільшого пояснювали тим, що вчинена крадіжка є корисливим злочином і тому до особи потрібно застосовувати цей кримінально-правовий захід впливу. Таке ставлення суду до конфіскації майна є не виправданим і не відповідає п.5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 1993 р. № 3 "Про практику призначення судами додаткових мір покарання у вигляді конфіскації майна або позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю в справах про розкрадання державного або колективного майна". Ця ситуація ускладнюється й таким фактором, що ефективність виконання цієї міри покарання на практиці перебуває на низькому рівні. З усіх проаналізованих кримінальних справ так і не було знайдено хоча б одного випадку реалізації цієї міри покарання. Наявність такого досить високого рівня застосування цієї додаткової міри покарання свідчить про "збільшення жорсткості у карній політиці держави у боротьбі зі злочинами проти власності" [7; С. 130]. Те, що практичні працівники правоохоронних органів, можливо, з різних причин не можуть реалізувати цю міру покарання, є виявом невідповідності теоретичних засад боротьби з крадіжками, зокрема, з практичними потребами правозастосування. Щоб покращити існуюче становище, потрібно міня-

ти пріоритети кримінально-правової політики. Держава не повинна ставити за основну ціль лише покарати злодія за те, що він щось викрав. Тобто злодій відповідає перед державою не тільки позбавленням волі, а ще й особистим майном. Інтереси потерпілої сторони відсуваються на другий план. Знову ми бачимо фактичне порушення прав громадянина України і це разом з тим, що в ст. 3 Конституції фіксується те, що головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Держава діє не заради самої себе, а заради людей. Цей головний постулат будь-якого демократичного та правового суспільства повинен також панувати і застосовуватись в Україні. Мимоволі спливає у пам'яті думка про те, що "...законодавство, призначене охороняти суспільні інтереси, політичну та економічну системи, власність, не містить норм, які б зобов'язали злочинця, що заподіяв матеріальні збитки, відшкодувати їх власникові в повному обсязі" [8; С. 44].

На нашу думку, певна гуманізація кримінально-правової політики у сфері боротьби з крадіжками і перегляд пріоритету в захисті потерпілої сторони повинна викликати такі зміни. Інститут крадіжки повинен врахувати можливість застосування компромісних норм та кримінально-правову реституцію до осіб, котрі вчинили крадіжку. Зрозуміло, спочатку це викликає обурення: "як це можна укласти угоду зі злочинцем", але сучасні дослідження цих, на перший погляд, нових кримінально-правових інститутів свідчать про протилежне [9; С. 14]. Про це також свідчить і експертне опитування практичних працівників міліції: 53 % з них виступають за введення кримінально-правової реституції, 40 % — вважають, що лише посилення покарання може стримати ріст крадіжок. Ця інформація свідчить про те, що значна кількість правоохоронців ще не позбулась застарілого "міфу", що посилення покарання тягне зменшення злочинів.

Безпосередній вплив на якість боротьби з крадіжками має об'єктивна оцінка кількості таких злочинних посягань. Вважається очевидним, що зниження реальних кількісних показників крадіжок залежить від рівня їхньої латентності. Хоча окремі дослідники вказують, що латентність крадіжок є дуже низькою, але результати експертного опитування осіб, які безпосередньо застосовують кримінальний закон, свідчать про інше. За свідченнями практичних працівників, рівень латентності крадіжок складає (в середньому) близько 38,6 %.

Значно менші результати дає нам опитування населення [10; С. 5]. Це пояснюється існуванням різних видів латентності [11; С. 87]. Враховуючи це, потрібно погодитись із думкою відо-

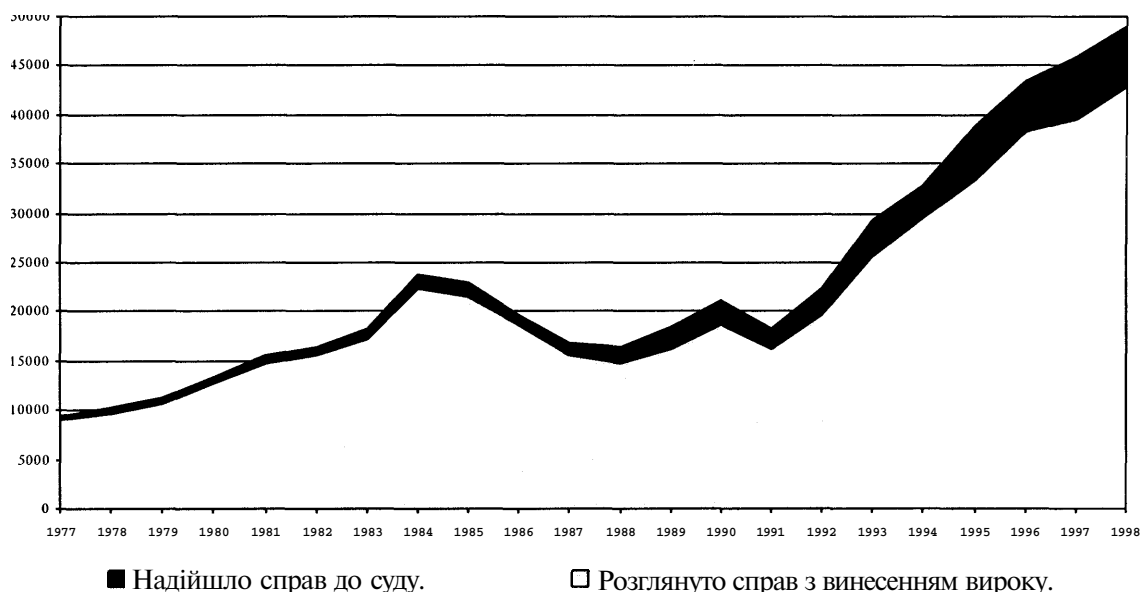
мого російського правника В. В. Лунєєва, який, спираючись на зарубіжний досвід, вважає, що в державі потрібно проводити офіційні опитування про рівень латентності всієї злочинності (зокрема крадіжок) [12; С. 148]. У своїй науковій праці "Юридична статистика" він наводить такі цікаві дані: в США офіційні опитування населення про рівень латентної злочинності свідчать, що реальна кількість злочинів на 50—75 % більша ніж та, що враховується [12; С. 148].

Також слід згадати про кількість нерозкритих таємних викрадень чужого майна. За даними МВС у 1998 році розкрито 57,7 % крадіжок. Вже лише такий поверхневий аналіз питання свідчить про те, що близько 81 % крадіжок перебувають за межею відповідного правового регулювання. Візьмемо інші дані, надані Міністерством юстиції України. За 1998 р. в суди надійшло — 49038 кримінальних справ (ст.140 КК), з них розглянуто з винесенням вироку —

42769. Ми бачимо, що 6269 кримінальних справ (12,8 % від усіх справ, що надійшли) не знайшли своєї судової реалізації. Такі показники мають не разовий характер, а є певною негативною тенденцією (див. рис. 2).

Це знову негатив у роботі правоохоронних органів, що знижує дійсний рівень процесу реалізації кримінальної відповідальності. Такий стан у сфері правосуддя ще раз вказує на необхідність застосування неординарних заходів щодо боротьби із крадіжками.

Виходячи з цього пропонуються наступні пропозиції щодо вдосконалення системи ОВС у боротьбі з крадіжками. Це, по перше: зміна підходу у визначенні результатів боротьби з крадіжками (56 % опитаних), по-друге: орієнтування роботи ОВС на розкриття найбільш небезпечних (можливим критерієм може стати розмір викраденого — *прим. авт.*) крадіжок (33,5 % опитаних).

Мал. 2. Кількість кримінальних справ за ст. 140 КК, які надійшли до судів і були розглянуті з винесенням вироку.

1. Закалюк А. Засади формування та реалізації кримінальної політики держави за Конституцією України // Право України.— 1997.— №9.— С 18—21.

2. Лунєєв В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции (мировой криминологический анализ) / Ин-т госуд. и права РАН.— М.: НОРМА, 1997.—498 с.

3. Преступность в Украине // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.— 1994.— № 2.— 192 с

4. Юр'єв В. Чи стане наша міліція дійсно народною // Іменем Закону.— 1999.—№ 32.— С 4.

5. Кравченко Ю. Ф. Міліція України.— К.: Генеза, 1999.—432 с.

6. Крадіжка з квартир // Іменем Закону.— 1997.— № 37.— С 9.

7. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навчальний посібник.— К.: АртЕк, 1997.— 208 с

8. Воробей П. А., Коржанський М. Й., Щупаковський В. М. Завдання і дія кримінального закону.— К.: Генеза, 1997.—157 с

9. Усатий Г. О. Компроміс як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту: Автореф. дис.канд. юридич. наук: 12.00.08 / Націон. акад. внутр. справ України.— К., 1999.—17 с.

10. *Кравченко Ю. Ф.* Ставлення населення до роботи міліції як показник реалізації завдань реформування органів внутрішніх справ України// Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.— 1999.— № 1.— С. 3—10.

1 *Х.Лихолоб В. Г., Филонов В. П., Коваленко О. И., Михайлов А. Е.* Криминология: Учебник / Под ред.

В. Г. Лихолоба и В. П. Филонова.— Киев—Донецк, 1997.— 398 с.

М.Лунеев В. В. Юридическая статистика: Учебник.— М.: Юрист, 1999.— 400 с.

Kuznetsov V. V.

CRIMINAL-LEGAL POLICY OF UKRAINE IN SPHERE OF FIGHT WITH THEFTS OF PROPERTY

The article is devoted to the separate aspects is criminal-legal politicians of fight with thefts. Author offers concrete organizing-legal actions on improvement is criminal-legal politicians on fight with this type of crime